

УДК 37.011.3(438)(092)Тре(045)
DOI: 10.31499/2307-4906.1.2023.276925

МИСЛИТЕЛЬ, ЩО ВИПЕРЕДИВ ЧАС: ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ КОЛЕКТИВНИМ СОЦІУМОМ БРОНІСЛАВА ФЕРДИНАНДА ТРЕНТОВСЬКОГО

Ігор Фицик, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0000-0003-0035-6376
E-mail: fytskyigor@gmail.com

У статті проаналізовано засади педагогічних поглядів Б. Трентовського, видатного польського філософа XIX ст. стосовно основ виховання особистості та принципів управління колективом. З'ясовано специфіку історичних процесів, що мали місце в історії Польщі першої половини XIX ст., та обставини, що формували особливості філософських та педагогічних уподобань польського мислителя. Акцентовано увагу на авторському трактуванні Б. Трентовським особливостей засвоєння учнями знань, умінь і навичок. Виокремлено особистий внесок філософа на формування кібернетики як наукових засад управління та значення його наукової спадщини на подальший розвиток філософії, педагогіки XIX та XX ст.

Ключові слова: філософія; свобода; романтизм; месіанізм; педагогіка; дидактика; кібернетика; особистість; колектив; управлінець; управління.

A THINKER AHEAD OF TIME: THE PRINCIPLES OF PERSONALITY EDUCATION AND MANAGEMENT OF COLLECTIVE SOCIETY BY BRONISLAW FERDINAND TRENTOVSKY

Igor Fytskyk, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social and Legal Disciplines, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
ORCID: 0000-0003-0035-6376
E-mail: fytskyigor@gmail.com

The article analyzes the biography, the stages B. Trentovsky's formation as a scientist under the influence of the academic courses of Victor Cousin, Francois Pierre Guillaume Guizot, Abel-Francois Villemain and others, listened to during his studies at Warsaw, Berlin, Heidelberg and Paris universities. From the general list of scientific works, those dedicated to pedagogical issues were singled out, which made it possible to highlight the foundations of the pedagogical views of the outstanding Polish philosopher of the XIX century. The specifics of the historical processes that took place in the history of Poland in the first half of the 19th century have been clarified as well as the circumstances that shaped the peculiarities of the philosophical and pedagogical preferences of the Polish thinker-pedagogue. Attention is focused on the formation of the Polish variant of messianism as an attempt of Polish intellectuals to return the lost greatness of the Polish people, and the affiliation of B. Trentowski to this philosophical trend is emphasized. His interpretation of the principles of personality education, features of students' assimilation of knowledge, abilities and skills is highlighted.

Emphasis is placed on the author's vision of the general principles of team building, the peculiarities of human behavior in the collective, the necessary prerequisites for its harmonious functioning, the expediency of taking into account the existing objective and subjective contradictions of the personal value priorities of individuals. The role of the leader in the team management, the need for him to make unpopular managerial decisions, the mandatory executive discipline of subordinates, the system of incentives and punishments for personnel are emphasized. At the same time, possible risks associated with power abuse are formulated. The philosopher's personal contribution to the formation of cybernetics and the importance of his scientific heritage for the further development of philosophy and pedagogy of the 19th and 20th centuries are highlighted.

Keywords: *philosophy; freedom; romanticism; messianism; pedagogy; didactics; cybernetics; personality; collective; manager; management.*

Історія розвитку науки переповнена фактами неприйняття суспільством та окремими спільнотами наукових досягнень дослідників та кричущими прикладами переслідувань учених за їхні переконання. Місія справжнього науковця полягає у пошуках істини, відкритті нового знання, закономірностей, що переважно незрозумілі більшості членів суспільства через їх небезпосередню утилітарність для стереотипного способу життя.

Зважаючи на зазначену рефлексію, а також різницю темпів трансформації світоглядних пріоритетів, ціннісних установок індивідів та суспільної свідомості, надзвичайно важливо звертатися до спадщини науковців різних історичних епох, накладаючи їх ідеї на інше історичне тло, інший рівень розвитку суспільства, що дозволяє поглибити аналіз певних наукових теорій, які не втратили актуальності і в сучасних умовах.

До сонму таких особистостей належить видатний польський філософ Броніслав Фердинанд Трентовський, який своїми ідеями значно випередив час, однак, на жаль, не був підтриманий у тодішніх наукових колах. Його наукова спадщина є малодослідженою і сучасними науковцям, – лише поодинокі наукові розвідки присвячені її окремим аспектам.

Б. Трентовський був одним із найвидатніших мислителів в історії польської науки, справжнім взірцем дослідника, для якого важливі були не прижиттєві слава та успіх, а реалізація наукової місії. Особливої ваги у науковій спадщині дослідника набула проблема свободи, надзвичайно актуальна для тогочасного польського суспільства після втрати незалежності в результаті Третього поділу Речі Посполитої у 1795 р. Зазначимо, що вона була і залишається однією з надскладних та фундаментальних проблем усіх галузей соціальних наук: соціальної філософії, філософії історії, онтології, гносеології, аксіології, праксеології, методології, логіки, етики та естетики, психології та педагогіки, тому будь-яка спроба ще раз осмислити проблему свободи людини цінна сама по собі, вимагає теоретичного узагальнення та практичного вирішення постійно, на кожному етапі історичного розвитку людської цивілізації.

У періоди стрімких та широкомасштабних трансформацій свобода стає предметом жвавих суспільних суперечок та гострих дискусій. В умовах розпаду усталених соціальних зв'язків, руйнування традиційних механізмів міжособистісної та групової соціальної взаємодії, проблема індивідуальної свободи як генератора нових цінностей, традицій та світоглядних орієнтирів завжди актуалізується та виходить на передову історичного процесу.

Примітно, що Ернст Кассіер в «Техніці сучасних політичних міфів» вважав «свободу» одним із найдвозначніших понять у філософії. «Смислова «рухливість» і «неконкретність» виявлялася у тому, що «свобода», як завжди, протистоїть «необхідності», а в етиці – «відповідальності», у політиці – «порядку». Смислова інтерпретація «свободи» містить різні відтінки: вона може ототожнюватись або з повним свавіллям, або зі свідомим рішенням, або з найтоншими мотивами вчинків людини, або з усвідомленою необхідністю. Залежно від історичної епохи, характеру суспільних відносин проблема свободи актуалізується і трактується по-різному, іноді діаметрально протилежно» [4, с. 59].

Одним із напрямків філософії свободи, який формувався у кризові, перехідні періоди історії Польщі на зламі XVIII–XIX ст. був романтизм, до якого можна віднести і науковий доробок Б. Трентовського. Чи не вперше в історії світової культури романтизм протиставив раціоналістичному світогляду чуттєвий культ, містичне поклоніння природі, ідеалізацію минулого, переосмислене розуміння свободи, пошук шляхів нового історичному типу мислення.

Найбільш загальні проблеми нового напрямку в історії філософії відображені у працях В. Асмуса, М. Берковського, О. Вайнштейна, В. Ванслова, І. Волкова, Р. Габітової, А. Гулиги, О. Дмітрієва, О. Лосєва, І. Неупокоєвої, М. Овсяннікова та ін. [8]. Окремим представникам польського романтичного напрямку присвячені праці С. Баженової, Г. Вервеса, Л. Виноградової, М. Гольберга, Ю. Горової, В. Горського, Г. Грабовича, В. Гусєва, К. Державіна, М. Живова, М. Інґльота, Я. Каменка-Страшаквої, Д. Канцельсона, А. Кляучені, О. Краглик, С. Левінської, А. Ліпатова, В. Мовчан, Д. Наливайка, І. Нарського, Д. Прокоф'євої, Р. Радишевського, М. Скринника, В. Скуратівського, Л. Софронової, Б. Стахеєва, І. Цимбалій, а також польських дослідників: В. Вайнтрауба, А. Вітковської, К. Вики, М. Дерналович, Е. Касперського, А. Ковальчикової, С. Козака, М. Коритовської, С. Маковського, М. Манорик, Г. Маркевича, Ю. Маслянки, Я. Осовського, М. Саганьяк, В. Татаркевича, С. Треугутта, М. Яніон та ін. [8].

Фрагментарні аспекти наукової спадщини Б. Трентовського, що стосуються його філософських та педагогічних пріоритетів, стали предметом окремих наукових розвідок у другій половині XX – на початку XXI ст. В. Васіка [16], К. Ганкевича [1], М. Заремського [2], А. Золотаревського [3], Ф. Конечни [11], З. Лемпійського [12], Н. Моїсєєва [5], О. Царик [7], Т. Шевченко [9], С. Штобрина [10] та ін.

Зазначене вище дозволяє стверджувати актуальність комплексного дослідження наукового доробку польського мислителя, особливо стосовно його педагогічної складової. Пропонована нами наукова розвідка має на меті синтезувати його етичну концепцію з окремими аспектами педагогічної спадщини, що присвячені організації та ефективності педагогічного процесу на мікро- та макрорівнях соціальної взаємодії між його суб'єктами.

Після Третього поділу Польщі поляки почали створювати нову версію месіанства, ідеалістичною інтерпретацією якого став романтизм. Якщо в так званому старопольському месіанстві йшлося про роль польської держави в Європі, то в романтичному, – про місію польського народу, який Богом обраний та покликаний опікуватися християнством. У польсько-центричній концепції була закладена роль слов'янського месіанства, стрижнем якої стала ідея воскресіння («zmartwychwstania»)

польської держави, під проводом якої слов'янські народи, ще мало цивілізовані, ставатимуть щоразу більш гідними входження до спільної федерації [16, с. 146]. Як зазначає З. Лемпіцький, «ідея відродження» (ідея «нового неба і нової землі» в романтичному контексті) очевидно, ніде, крім як Польщі, не пустила такого глибокого коріння» [12, с. 181].

Реалізація поставленої мети, природно, вимагала трансформації суспільних відносин як на рівні міждержавних, так і формування нових принципів суспільного договору, що було неможливим без формування нових світоглядних орієнтирів поляків. Останнє вимагало нової ціннісної парадигми щодо виховання індивідів, переосмислення принципів консолідації польської спільноти та розробки нових методів цілеспрямованих впливів на неї з боку інтелектуальної еліти.

Одним із найвідоміших представників модерного польського месіанізму, був Броніслав Фердинанд Трентовський (1808–1869). Він вважав, що універсальна філософія (у його трактуванні польська народна філософія), має реалізувати певну історичну місію в Європі [6, с. 19]. Як зазначає А. Золотаревський, Б. Трентовському, а також іншим польським романтикам тих часів, притаманна ідеалізація Польщі та її історії [3, с. 75]. Так, за версією Б. Трентовського, поляки мають не тільки місію впорядкування політичного та суспільного життя континенту, навіть місію спасіння світу, оскільки вони – «народ Божий», а «Польща як була і є, так і буде серцем слов'янства» [15, с. 245].

Броніслав Трентовський народився 21 січня 1808 року у місті Ополе, поблизу Варшави. Отримавши доволі ґрунтовне домашнє виховання, він у 1819 році стає ліцеїстом у Лукові, де багато читає Гомера, Платона, Аристотеля, Данте, Петрарку, Вольфа і Кузена. У 1825 році юнак розпочинає студії у Варшавському університеті, три роки слухаючи курси з філософії та філології, а в подальшому змінює свої уподобання на природничі науки та математику. Пізніше Трентовський переїжджає до Берліну, де в університеті перші півроку він слухає виклад філософії Гегеля, а друге півріччя – студіює у паризькій Сорбонні, відвідуючи лекції з філософії Віктора Кузена, Франсуа П'єра Гійома Гізо – з історії, Абель-Франсуа Вільмена – з літератури. У 1829 році Трентовський стає професором класичних мов та історії Щецинської гімназії.

Під час повстання 1830 р. Б. Трентовський бере участь у військових діях у складі 1-го полку уланів, а пізніше – у складі 7-го полку уланів під час битви під Серпцем і Грохувом на посаді офіцера. В листопаді 1831 року він з корпусом Рибінського змушений був емігрувати. Через заборону пруського уряду приймати до університету польських емігрантів, Б. Трентовський був змушений у 1832 році вирушити до Гайдельберзького університету, де знайомиться з курсами лекцій з філософії професорів кантівської та гегелівської шкіл. У 1833 році філософ переїжджає до Фрайбурга, де в місцевому університеті у 1836 році здобуває ступінь доктора філософії. У 1837 р. була опублікована перша з німецькомовних праць дослідника «Підстава універсальної філософії» («Grundlage der universellen Philosophie»). Популярність цієї праці у Німеччині, дозволяє Трентовському отримати посаду приват-доцента філософії в університеті Фрайбурга. У 1836 р. з метою габілітації він написав латиною книгу «Про вічне життя» («De vita hominis aeterna»). У 1840 р. були опубліковані «Попередні дослідження науки про природу» («Vorstudien zur Wissenschaft der Natur»).

Зважаючи на критику польських співвітчизників, зокрема А. Міцкевича,

польський філософ почав писати рідною мовою, опублікувавши у 1842 р. «Розважання» («Rozgrywka»), де викладає свої педагогічні принципи, засновані на засадах психології та політики. У проміжку 1842–1843 рр. було надруковане двотомне видання «Chowanna, або Система народної педагогіки як вмінь викладання, науки та освіти, словом освіта нашої молоді» («Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży»). У 1843 р. було оприлюднено його «Відношення філософії до кібернетики як мистецтва управління народом» («Stosunek filozofii do cybernetyki, czyli sztuki rządzenia narodem»), а у 1844 р. – «Мислення» («Myślini»). У 1845 р. з'являються «Політичні фрагменти» («Urywki polityczne»), у 1846 р. – «Демонomanія» («Demonomania») та «Візерунок народної душі» («Wizerunek duszy narodowej»), у 1848 р. – «Перед політичною бурею» («Przed burza polityczna») та «Слов'янська віра, або Етика, що керує Всесвітом» («Wiara słowiańska, czyli etyka piastująca wszechświat»), у 1860 р. – «Три поради щодо моїх прагнень та зусиль» («Trzy skazówki dążeń i usiłowań moich»). Помер Б. Трентовський 16 липня 1869 року у Фрайбургу.

Як зазначає Клим Ганкевич, найважливіші праці Б. Ф. Трентовського «Пантеон людського знання» («Panteon wiedzy ludzkiej»), розділ Філософської енциклопедії і «Божиця» («Bożycza») ще не опубліковані. Окремі філософські та педагогічні ідеї Трентовського можна віднайти у його публікаціях періодичних видань: «Рік» («Rok»), «Опікун» («Opiekun»), «Бджілка» («Pszczółka»), «Щоденник Варшавський» («Pamiętnik warszawski») та ін. [1, с. 46–47]. Незважаючи на те, що дослідник не створив окремої педагогічної системи (хоча на його честь назвали Польське Товариство філософської педагогіки) [10, с. 141], він розглядає її як частину та похідну загальної системи людського знання про соціум. Варто підкреслити, що Броніслав Трентовський з його двотомною «Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej», на сторінках якої він репрезентував власну концепцію виховання окремої особистості, яка є носієм неповторного самостійного світу, стверджував, що тільки така особистість спроможна усвідомити своє життєве призначення, є другим після Г. Коллонтая в польській історії автором наукового дослідження, присвяченого виключно історії шкільництва у Речі Посполитій [9, с. 29].

Засадничою основою педагогічних поглядів Броніслава Трентовського, безумовно, є його етична концепція. В її основу була покладена концепція добра як божественності в людині. Відповідно до неї, зло, радше не є протилежністю добра, так само як ідеальність не є протилежністю реальності, або навпаки, тінь – світла, холод – тепла, а воно є запереченням добра. Бог, як зазначає автор концепції, є безумовно абсолютно добрим, а безумовного та абсолютно злого не існує. Троїстість, тобто відносна різниця, абсолютна єдність і філософська різноєдність, в яку обидві добровільно поєднуються, відіграє тут також найважливішу роль. За його переконаннями, «...ні емпіричне добро, тобто корисність, ні метафізичне добро, тобто справедливість, не є сутнісним добром, лише їхнє поєднання уможливило його. Звідси головним педагогічним правилом для виховання дітей має бути не лише орієнтація на добро чи справедливість, а й найсуворіше виконання обов'язку, який підказує їм свідомість у формі сумління, через яку проявляє себе божественність [1, с. 48].

Емпірія, – як зазначав мислитель, – формує тільки реальність, абстрактні роздуми – ідеальність: правдива педагогіка бачить тільки божественність, тому її

потрібно плекати в дитині, бо людина є божественною «in potentia», а педагог має зробити її «in actu». Звідси педагог, – на думку філософа, – повинен розвивати не тільки реальність та ідеальність, але також і дійсність [1, с. 48].

Формувати дійсність, як стверджує Б. Ф. Трентовський, потрібно через виховання чуттів, уявлення, пам'ять та розум, а розвиваючи ідеальність, потрібно пам'ятати про душу, мудрість та мислення; виховуючи дійсність, потрібно зважати на самість. Самість не є німецьким «Я» («Ich»), яке означає індивідуальний дух, так званий суб'єкт, покладений в основу особистості. У процесі мислення (логіки) Трентовський, який завжди поєднував старе з новим, синтезував аристотелівську логіку з гегелівською. Аналітику він трактував як науку про істину, знання і пізнання. Фундаментальним і вихідним принципом для нього був термін «Я є», з якого дослідник виводив три головні істини: сутне (Бога), існування (світ) і сутньо-істне (староукр. – це те, що існує фізично, є реальним – *І. Ф.*) (людину), а потім три принципи всіх принципів, тобто відносну відмінність, безумовну єдність та філософську різномірність [1, с. 48].

Систематизуючи своє розуміння логіки, Б. Трентовський писав: «Істина для філософа – це ствердження, знання – це заперечення, а пізнання – це поєднання попередніх двох понять. Знання – це доконана впевненість в істинності, в ньому істина пізнає сама, як і знання, проявляються тимчасово та швидкоплинно через людське мовлення. Знання означає процес відкриття істини як в нас, так і поза нами. Цього досягаємо завдяки силі тіла, душі та самості, через поєднання перших двох чинників» [1, с. 48]. Важливою є теза дослідника про те, що «...істина і знання є сутністю небесного Бога, сутністю всього Його творіння, зокрема й найдосконалішого – людини. У Богові вони об'єднуються і стають дієвими як знання, в людині вони також поєднуються і розкривають себе як пізнання. Знання в Богові і людське пізнання – це одне й теж, бо пізнання – це прояв образу Божого в людині» [1, с. 48].

Діалектика або формальна логіка для філософа – це «вміння форми духу чи мислення, яке складається з поняття, судження та умовиводу» [1, с. 48]. Відповідно до трьох основних властивостей, дух він розділяє на первинні елементи мислення: розумові, інтелектуальні та мисленеві. Систематика чи методична логіка для науковця – це наука вивчення фонетичних систем. Таке вивчення можливе завдяки судженню та логічному поділу понять. Згодом він розробляє науки про метод і доведення, і тут важливу роль відіграють аналогія та індукція. Нарешті, Б. Трентовський пояснював, чим є вміння і система, яким вимогам вони мають відповідати [1, с. 48].

Етична концепція дослідника отримала широке застосування у педагогічній науці. Польський романтик вважав основним педагогічним правилом виховання дитини не лише для «емпіричного добра» (користі) і не заради одного лише «метафізичного добра» (благородства), а й для виконання обов'язку, який усвідомлюється совістю (синтез емпіричних та метафізичних виявів добра) [2, с. 65]. У першій частині «Системи національної педагогіки» («Chowanna, chyli system pedagogiki narodowey») під назвою «Nepiodyka» Броніслав Трентовський використовує цей термін для означення науки про виховання. Відомий дослідник польської філософії М. Масоніус стверджував, що в рукописному вигляді залишилися уявлення Трентковського про дидактику, науку про школу та її історію (Епіка у Трентковського – *І. Ф.*) [2, с. 65].

За твердженням Х. Ровік, Б. Трентовського вважають засновником нового

погляду на дидактику щодо навчання учнів письма. Зокрема, його авторська методика полягала, у поетапності: спершу дитину варто було навчити коректного орфографічного та граматичного письма, а далі – радити розпочинати стилістичні вправи. Діти, – як зазначає дослідник, – повинні писати «з власної голови» та відображати власні думки, і це важливо, адже коли дитина описує почутий з вуст учителя твір, вона відтворює його слова, вдаючись до сліпого наслідування [13, с. 11].

Як зазначає М. Царик, Б. Трентовський радив дозволяти учням самостійно обирати тему письмової роботи, оскільки особливе зацікавлення учнів викликає тематика із власного життя: опис подорожі, родинного свята, нещастя, яке спіткало когось з родини. Основне завдання учителя, – на переконання науковця, – полягає у вмінні організувати роботу учнів таким чином, щоб вони відтворювали на письмі власні міркування та відчуття [7, с. 191]. Філософ був проти письмових вправ, у яких учні перефразовували б поетичні твори у прозу, оскільки у такий спосіб учні вчаться «псувати» добрі вірші, що може привести до формування несмаку [7, с. 192].

Попри написання творів, описів, діалогів, трактатів, Б. Трентовський радив використовувати для формування культури писемного мовлення листи, проте важливо, щоб дитина адресувала їх людині, яку добре знає. Також він вважав, що право на корекцію помилок та редагування дитячих письмових робіт вимагає від учителя делікатності та знання вікової психології. На думку Б. Трентовського, засади безпосереднього опанування вмінь шляхом творчого та дослідницького підходу мали витіснити старі методи навчання, за допомогою яких учням подавали готовий матеріал, зміст та форму якого учні були змушені наслідувати та відтворювати [7, с. 191].

У 1843 році у провінційному видавництві в Познані виходить польською мовою книга професора філософії німецького університету міста Фрайбурга Броніслава Трентовського «Ставлення філософії до кібернетики як мистецтва управління народом». Вона містила виклад курсу лекцій з філософії кібернетики, який читав вірний послідовник Гегеля.

Б. Трентовський чудово володів мовою та методом діалектики. Він вважав суспільство та будь-яку його частину (колектив чи індивід) завжди суперечливою єдністю, а у вирішенні цих протиріч засади його розвитку. І саме цих позицій він розглядає місію управління та функцію керуючого. У розумінні філософа «керівник – кібернет» повинен уміти примиряти різні погляди та прагнення індивідів, максимально враховувати їх природні уподобання та схильності, використовувати їх для загального блага, створювати та спрямовувати діяльність різних інститутів так, щоб із суперечливих прагнень народжувався єдиний поступальний рух. Він віддавав належне ролі таланту керівника, часто використовуючи для цього термін «мистецтво управління». Водночас він розумів, що уміння приймати складні менеджерські рішення, завжди вимагає певного наукового аналізу.

Зауважимо, що справжній сенс терміну «кібернетика» забутий чи майже забутий через те, що у навчальних закладах припинилося викладання грецької мови. Для стародавніх греків «кібернетика» сприймалась як об'єкт управління. Аналоги грецького терміну ми зустрічаємо не лише в українській мові, але і в інших європейських мовах. Зокрема «gouvernement» – з французької – «уряд», «gouverner» – правити, керувати, а «gouverneur» – губернатор, намісник, керуючий. В античній Греції «кібернетика» почала виникати як наука про зведення правил, які регламентують поведінку

«гібернета» у тих чи інших умовах. Наразі важко простежити смислову еволюцію цього терміну, але принаймні для освічених людей минулого століття, які здобули класичну освіту, «кібернетика» означала систему поглядів, якою мав володіти керуючий, щоб ефективно розпоряджатися своїм «гіберно».

Б. Ф. Трентовський вживав цей термін як теорію управління, причому не як загальну теорію, а управління об'єктами, основними елементами яких є люди. Він докладно доводив, як важко управляти людськими групами, наскільки необхідно для цього знати всі їхні особливості, прагнення, схильність до пристрасної, ірраціональної поведінки. «Жоден людський колектив, – як він зазначає, – не позбавлений протиріч, адже у кожного члена колективу індивідуальні неповторні характеристики, різні цінності та уподобання. Разом з тим ці протиріччя перебувають у нерозривній єдності, бо індивіди залежні один від одного: кожен окремо взятий є неповторною субстанцією, але водночас нічим поза організацією, де власне у порівнянні з іншими реалізується подібна індивідуальність» [5, с. 6].

На початку XIX століття термін «кібернетика» сприймався не лише як сукупність адміністративних дій, тому Трентовський прекрасно розумів, що по мірі розвитку суспільства в його управлінні все більшу роль буде відігравати науковий аналіз. Він писав: ««Кібернет» набуватиме рис наукового, а управлінець повинен набувати рис вченого. І перш ніж ухвалити те чи інше рішення він має уважно проаналізувати можливі результати своїх дій, послуговуючись при цьому не тільки власним управлінським досвідом чи інтуїцією, але й науковою теорією» [5, с. 6].

На думку Б. Трентовського, основною метою та об'єктом управління є людина, при всій її складності. Недостатнє знання цілей і прагнень людей може заперечити будь-яку логічну побудову. Людьми дуже важко керувати і вказувати їм на попередньо задані дії, тому наказ, який видає «кібернет» (управлінець), завжди має бути дуже чітко сформульований. За твердженням Б. Трентовського, якщо накази віддані, то вони повинні виконуватися неухильно. Разом з тим підлеглому завжди має бути зрозумілий сенс наказу, його мета, результат, на який він спрямований, і обов'язкове покарання та заохочення, яких може він зазнати у разі виконання чи невиконання наказу [5, с. 7].

Мислитель вважав, що, – з одного боку, – керівник повинен вміти спостерігати, аналізувати, вичікувати, уникати прямого втручання, тобто вміти отримувати ефективність з природного плину справ. Разом з тим він має бути активним, і будь-яке його вольове рішення має неухильно виконуватись [5, с. 7].

Б. Трентовський стверджував, що поведінка людей багато в чому зумовлена попереднім плином подій, і вплинути на нього ми можемо далеко не завжди, але врахувати його зобов'язані. Отож, – як влучно підкреслює дослідник, – «...кібернет не проектує майбутнє, як намагається зробити якийсь радикальний філософ, а дозволяє майбутньому народжуватися своїм власним незалежним способом. Він надає майбутньому допомогу як досвідчений та кваліфікований політичний акушер» [5, с. 5].

Філософ вважав рушійні сили розвитку суспільства об'єктивними, що не залежать від суб'єктивної волі керівників. «Як капітан корабля не може змінити характер морських течій і мусить пристосовувати маневр свого судна до їх складної та незалежної від нього структури, так і особа, поставлена на чолі колективу, має вміло враховувати цей об'єктивний перебіг історії. А роль науки полягає у тому, щоб допомагати йому передбачати можливі варіанти розвитку подій. І саме кібернетика має

не просто формулювати загальні міркування, а допомагати керуючому передбачити майбутнє, прогнозувати наслідки своїх рішень» [5, с. 8].

Підкреслюючи важливість філософії у створенні принципів управління, польський дослідник, разом з тим зазначав, що «кібернет не так багато може запозичити із загальних філософських політичних теорій» (маючи на увазі прийняття конкретних управлінських рішень – *І. Ф.*). І це твердження є вірним, адже навіть спираючись на одну політичну ідеологію управління, він має по-різному здійснювати тотожні управлінські рішення, враховуючи специфіку традицій різних країн. При цьому навіть в окремій країні управління має трансформуватись з часом і не застосовуватись шаблонно [5, с. 8].

Разом з тим, Броніслав Тренковський усвідомлював, що без загальних принципів філософії в управлінні обійтись неможливо. Без них людина сліпа, як без ліхтаря вночі. І головним завданням загальних філософських теорій він вважав кроки, місією яких має бути розуміння конкретності. А далі завданням «кібернета» є вивчення реальних умов, оцінка їх та на основі конкретних суджень та прийняття рішень [5, с. 8]. Також філософ розумів актуальність ідеї адаптації та необхідності обліку складної системи зворотного зв'язку між прийняттям управлінського рішення та його виконанням. Він вказував на те, що соціум перебуває у постійному русі, і рішення, ухвалені сьогодні може виявитися зовсім непридатним у трансформованому «завтра». Керівник має вміти співвідносити свої дії із цими змінами, має їх відчувати, вивчати, і його дії повинні змінюватись залежно від того, в якому стані знаходиться об'єкт управління [5, с. 9]. Подібні твердження є визнанням Броніславом Тренковським необхідності зворотного зв'язку в управлінні для ефективності функціонування організації.

Визнаючи об'єктивний характер соціальних процесів, мислитель акцентував роль суб'єктивного чинника, особистості в історії (суб'єкта та об'єкта управління). Він вважав об'єктивно існуючим та об'єктивно необхідним множинність різних поведінкових механізмів, що забезпечують адаптацію об'єкта управління. Надаючи свободу конкретності, дослідник вважав за необхідне спрямовувати у єдине русло активність цих механізмів [5, с. 9].

Б. Тренковський підкреслював, що «кібернет» є, насамперед, керманічем, який веде свій «гіберно» до тих цілей, які йому призначені об'єктивно. Разом з тим він розумів, що для оптимального функціонування соціального організму і керівник, і підлеглий йому колектив, мають мати спільні цілі. Однак не можна ігнорувати особистих прагнень суб'єктів, які також впливають на перебіг соціального розвитку. І одним із таких суб'єктів є, насамперед, і сам «кібернет», і те місце, яке займає управлінець у житті суспільства. Актуальною для сьогодення видається думка дослідника про те, що не можна автоматично ототожнювати прагнення керівника з цілями керованого ним колективу. Більше того, мислитель припускав, що «кібернет» може свідомо використовувати очолювану ним організацію у своїх особистих цілях і навіть на шкоду організації [5, с. 9]. Однак, зрозумівши, що взаємозв'язок цілей «кібернета» та його колективу – це спеціальна та непроста проблема, Б. Тренковський так і не зміг однозначно її вирішити.

Загалом основні положення теорії управління Б. Тренковського варто сфокусувати у семи принципах:

1. У міру розвитку суспільства управління все більше має набувати рис

- наукового дослідження, а особа, яка отримала право управління, повинна бути здатна до наукового аналізу, перш ніж прийняти рішення.
2. Мистецтво управління передбачає, насамперед, наявність наукових знань.
  3. Ефективне управління має враховувати всі найважливіші зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на об'єкт управління.
  4. Для досягнення поставлених цілей необхідне врахування особливостей попереднього розвитку.
  5. Керівник зобов'язаний постійно відстежувати зміни зовнішнього та внутрішнього середовища і співвідносити власні дії з цими трансформаціями.
  6. Кібернетика повинна досліджувати проблеми управління людськими колективами.
  7. Керівник має вміти консолідувати різні погляди і прагнення підлеглих, використовувати їх для загального блага, спрямовувати діяльність різних соціальних інститутів, забезпечуючи їх поступальний розвиток.

Підсумовуючи, варто зазначити, що далеко не всі твердження Броніслава Трентовського стосовно виховання особистості, методів формування та управління колективним соціумом можна прийняти без застережень. Потребує подальшого дослідження візії мислителя про необхідність формування тогочасного виховного процесу на засадах польської етнопедагогіки. Однак, життя і наукова спадщина польського мислителя-педагога – це віха, що сприяла становленню загальних наук про виховання та управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ганкевич К. Життя, твори і філософська система Броніслава Трентовського. *Humanitarian Vision*. 2022. Vol. 8. No 2. P. 45–49. URL: <https://science.lpnu.ua/shv/all-volumes-and-issues/volume-8-number-2-2022/life-works-and-philosophical-system-bronislav> (дата звернення: 28.01.2023).
2. Заремський М. Й. Нарис історії польської філософії М. Масоніуса: сучасне прочитання. *Історичні студії суспільного прогресу*. 2018. № 6. С. 54–71. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/les/doc/zaremskuu.pdf> (дата звернення: 28.01.2023).
3. Золотаревський А. В. Національна філософія як підґрунтя створення національної ідеї. Українсько-польські паралелі. *Українська полоністика*. 2008. Вип. 5: Історико-філософські дослідження. С. 73–79.
4. Кассирер Э. Техника современных политических мифов. *Вестник Московского государственного университета*. Серия 7: Философия. 1990. № 2. С. 58–65.
5. Моисеев Н. Н. Люди и кибернетика. Москва: Молодая гвардия, 1984. 224 с.
6. Трентовский Б. Изображения национальной души, написанные Соотечественником. Москва: Планида, 2004. 250 с.
7. Царик О. М. Методичні аспекти формування культури мовлення учнів у школах Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2015. Вип. 37. С. 189–192.
8. Цимбалій І. П. Філософія польського романтизму: «ідеальна людина» А. Міцкевича, «конструкт народу» Ю. Словацького: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05. Київ, 2009. 18 с.
9. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти ХVI – середини ХVII ст. Львів: Свічадо, 2005. 340 с.
10. Штобрин С. Становище філософії освіти в Польщі в кінці ХХ – на початку ХХI ст. *Філософія освіти*. 2015. № 1(16). С. 140–156.
11. Konieczny F. *Polskie Logos a Etnos*. Warszawa, 2000. 456 s.
12. Lempicki Z. *Renesans, Oswiecenie, Romantyzm*. Warszawa, 1966. T. 1. 181 s.
13. Rowid H. *Z metodyki wypracowań pisemnych (zbiorek wolnych ćwiczeń dzieci)*. Lwów – Warszawa:

- Książnica polska T-wa nauczycieli szkół wyższych, 1920. 56 s.
14. Trentowski B. Chowanna czyli system pedagogiki narodowej, jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży. Poznań, 1842. T. 1. 271 s.
  15. Trentowski B. Chowanna czyli system pedagogiki narodowej, jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży. Poznań, 1842. T. 2. 867 s.
  16. Wasik W. Historia filozofii Polskiej. Warszawa: Instytut wydawniczy Pax, 1966. T. II. 404 s.

REFERENCES

1. Hankevych, K. (2022). Zhyttia, tvory i filosofska systema Bronislava Trentovskoho [Life, works and philosophical system of Bronislav Trentovsky]. *Humanitarian Vision, Vol. 8, No 2, 45–49*. URL: <https://science.lpnu.ua/shv/all-volumes-and-issues/volume-8-number-2-2022/life-works-and-philosophical-system-bronislav> [in Polish].
2. Zaremskyi, M. I. (2018). Narys istorii polskoi filosofii M. Masoniusa: suchasne prochyttannia [Essay on the history of Polish philosophy by M. Masonius: a modern reading]. *Istorychni studii suspilnoho prohresu – Historical studies of social progress, № 6, 54–71*. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/les/doc/zaremskyi.pdf> [in Ukrainian].
3. Zolotarevskiy, A. V. (2008). Natsionalna filosofiiia yak pidgruntia stvorennia natsionalnoi idei. [National philosophy as a basis for the creation of a national idea. Ukrainian-Polish parallels]. *Ukrainsko-polski paraleli. Ukrainska polonistyka – Ukrainian Polonistics, issue 5: Istoryko-filosofski doslidzhennia, 73–79* [in Ukrainian].
4. Kassyrer, E. (1990). Tekhnika sovremennykh polytycheskykh myfov [Technique of modern political myths]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo unyversyteta. Seriya 7. Fylosofyia. – Bulletin of Moscow State University. Series 7: Philosophy, № 2, 58–65* [in Russian].
5. Moyseev, N. N. (1984). Liudy y kybernetyka [People and cybernetics]. Moskva: Molodaia hvardyia [in Russian].
6. Trentovskiy B. (2004). Yzobrazhenyia natsyonalnoi dushy, napysanye Sootechestvennykom. Moskva: Planyda [in Russian].
7. Tsaryk, O. M. (2015). Metodychni aspekty formuvannia kultury movlennia uchniv u shkolakh Halychyny mizhvoiennoho periodu XX st. [Methodical aspects of the formation of students' speech culture in the schools of Galicia in the interwar period of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho unyversytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work, issue 37, 189–192* [in Ukrainian].
8. Tsymbalii, I. P. (2009). Filosofiia polskoho romantyzmu: “idealna liudyna” A. Mitskevycha, “konstrukt narodu” Yu. Slovatskoho [The philosophy of Polish romanticism: the “ideal man” of A. Mickiewicz, the “construct of the people” of Yu. Slovacký]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Shevchenko, T. (2005). Yezuitske shkylnytstvo na ukrainskykh zemliakh ostannoï chverty XVI – seredyny XVII st. [Jesuit schooling in the Ukrainian lands of the last quarter of the 16th – middle of the 17th century]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
10. Shtobryn, S. (2015). Stanovysheche filosofii osvity v Polshchi v kintsi XX – na pochatku XXI st. [The position of the philosophy of education in Poland at the end of the 20th – at the beginning of the 21st century]. *Filosofiia osvity – Philosophy of education, No 1(16), 140–156* [in Ukrainian].
11. Koneczny, F. (2000). Polskie Logos a Etnos [Polish Logos and Ethnos]. Warszawa [in Polish].
12. Lempicki, Z. (1966). Renesans, Oswiecenie, Romantyzm. Warszawa [Renaissance, Enlightenment, Romanticism]. *Vol. 1* [in Polish].
13. Rowid, H. (1920). Z metodyki wypracowań pisemnych (zbiorek wolnych ćwiczeń dzieci) [On the methodology of written essays (collections of children's free exercises)]. Lwów – Warszawa: Książnica polska T-wa nauczycieli szkół wyższych [in Polish].
14. Trentowski, B. (1842). Chowanna czyli system pedagogiki narodowej, jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży [Chowanna, i.e. the system of national pedagogy, as the skills of upbringing, science and education, in other words, the education of our youth]. Poznań, *Vol. 1* [in Polish].
15. Trentowski, B. (1842). Chowanna czyli system pedagogiki narodowej, jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży [Chowanna, i.e. the system of national pedagogy, as the skills of upbringing, science and education, in other words, the education of our youth]. Poznań, *Vol. 2* [in Polish].
16. Wasik, W. (1966). Historia filozofii Polskiej [History of Polish Philosophy]. Warszawa: Instytut wydawniczy Pax, *Vol. II* [in Polish].